

ՀՈԳՈՒՍ ՀԱՄԱՐ

(Թիրըքահայ հարուստներու կեանքէն)

Ա.

Եղեռնին յաջորդող երկրորդ կիրակին է:

Ժամուն զանդակները կը զօղանջեն մեռելական հանդիսաւորութեամբ մը, ծանր ու դանդաղ: Հայոց թաղին օրերէ ի վեր աւայացած փողոցներէն առաջին անգամն ըլլալով մեծ բաղմութիւն մը կ'անցնի, ուրուականներու պէս անաղմուկ ու անչլուկ և հոյակապ եկեղեցին տաղաւար օրերու: խոնուժով մը կը լեցուի Պատարագի կիսուն՝ մեր ծերունի վարդապետը քարոզի կը կենայ:

— Հայ ժողովուրդ, մեռնողները մեռան ազատեցան, Աստուած անոնց հոգուն պիտի ողորմի, մնացողներուն վիճակն է դժուար: Գիւղերէն քանի մը հազար խեղճեր քաղաք թափած են, անօթի, մերկ, անպատասպար. քաղաքին մէջ ալ գործ ու վաստակ դադրած է, խեղճութիւնը ամեն կողմ բռնած: Ձմեռը վրայ կը հասնի, մեր սև բախտէն՝ այս տարի ամեն տարուէն աւելի խիստ: Չբաւորներուն օգնելու համար յանձնաժողով մը կազմած ենք, որ տնէ տուն շրջելով հանգանակութիւն պիտի ընէ. բայց օգնութեան պէտքը անմիջական է, այս օրեր արդէն քանի մը սովամահներու դիակը բերին գերեզմանոց, այդ պատճառով հիմա անմիջապէս սնակ պիտի պտրտեցնենք մէջերնիդ: Քրիստոնէական գթութիւնն ու եղբայրութիւնը այս օրերուն համար են մանաւանդ: Տուէք, օգնեցէք, պատառ մը հաց ունեցողը թող իր անօթի զրկեցին հետ

բաժնէ, երկու ձեռք հագուստ ունեւողը մէկով ալ իր զրացիին մերկութիւնը ծածկէ: Թշուառութիւնը մեծ է, մեր կարողութենէն չատ վեր, բայց ինչ ընենք. Աստուծոյ զատ օգնական չ'ունինք, զիրար պահենք պահպանենք, մինչև որ Աստուծոյ այցելութիւնը հասնի...

Ա'լ չը կրցաւ շարունակել, հեկեկանքը խեղդեց իր ծերուկ ձայնը: Դիմաշէն՝ կանանց վերնատունէն՝ արդէն փրթած էր լացը, և վայրկենապէս բոլոր սրտերը հը փղձկէին, ու ամբողջ եկեղեցին կ'ուլար մեռելի տան մը պէս: Խեղճերը, անլաց ու անմոռնջ թաղեր էին իրենց ինկած սիրելիները, բայց հիմա՝ անհուն վիշտերնին քովքովի բերած՝ արդարութեան Աստուծուն սեղանին առջև՝ աչքերնուս մէջ ժահրացած արցունքը կը պոռթկար...

Պատարագի աւանդումէն ետքը պնակներու բովանդակութիւնը հաշուեցինք: Պղինձ, արծաթ, ոսկի զրամներ, կանացի հասարակ զարդեղէններէն սկսած մինչև թանկագին գոհարեղէններ՝ իրարու վրայ դիզուած սրտաշարժ կոյտ մը կը կազմէին: Ամբողջ արդիւնքը 1500 ոսկի գնահատուեցաւ:

Բ

Կարօտելոց նպաստամատոյց յանձնաժողովին զիս ալ անդամ ընտրած էին:

Նոյն կիրակի օրը, կէսօրէն ետքը՝ առաջնորդարանի մէջ վարդապետին նախագահութեանը տակ նիստ գումարած, հանդանակութեան ժապաւինեալ տետրակը և դիմումներու ցանկը պատրաստելու զբաղած էինք, երբ դուռը զարնուելով, մէկը ներս մտաւ:

Կին մըն էր: Կանխահաս պառաւութենէ ընկճուած, չոր ու նիհար կազմուածքով, աղքատիկ հագուած, միջավար կին մը, որ երկչոտ քայլերով մօտեցաւ ու վարդապետին աջը առաւ: Առջի բերան ամենքս ալ հաւատացած էինք, որ նպաստ խնդրելու եկած էր, սակայն մեր այս կասկածը ընդհանուր ապշուածեան տեղի տուաւ, երբ կինը իր ոսկրուտ մատներով քուրջի քանի մը հանգոյցներ քակեց և մէջէն հինգ ոսկի հանելով՝ վախժելիքով մը հայրսուրբին առջև սեղանին վրայ դրաւ:

— Ի՞նչ է սա, զաւակս, — հարցուց վարդապետը շուարած:

— Հայր սուրբ, ծառայ ևմ կարգիդ — պատասխանեց կինը զողգոջ ձայնով մը — ևս այրի կին մըն ևմ, տուններու մէջ լուացք կ'ընենմ: Ակռայէս կտրելով քիչ մը ստակ կ'աւելցնէի, որ երուսաղէմ երթամ, Գրիստոսի գերեզմանը համբուրեմ, սուրբ

յոյսը տեսնեմ: Բայց որ ազգը հիմա սև օրի մէջ է, ունեցած չունեցածս բերի որ խեղճերուն բաժանէք: Ես, փառք Աստծու, դեռ աշխատելու կարողութիւն ունիմ, մէկ գլուխ կին եմ, ինչպէս ըլլայ կ'ապրեմ. կ'աղաչեմ հայր սուրբ, քիչս շատի տեղ ընդունեցէք:

Հայր սուրբը փորձեց խօսիլ, բայց ձայնը չելաւ, ձեռքով նշան ըրաւ կնոջ, որ մօտեցաւ ու առջնը չոքեց, և ծերունին ջուխտ ձեռքերը անոր վրայ տարածած՝ սրտաղին պահպանիչ մը կարգաց:

Գ.

Մեր յանձնաժողովը յաջորդ առաւօտ իսկ սկսաւ իր պատուոյ: Ամենէն առաջ Գօճամանեան Նաղարէթ էֆէնդին դուռը ափ առինք: Էֆէնդին մեր քաղաքին էն մեծ վաճառականը և էն ազդեցիկ հայն էր, ուստի իր մեծապատիւ անունն ալ մեր ցանկին առաջին տողը կը գրաւէր:

Ապաստաւոր մը դուռը բացաւ և մեզ առաջնորդեց արևելեան չքեղութեամբ կահաւորուած մեծ հիւրասենեակը: Քանի մը վայրկեան յետոյ ներս մտաւ Էֆէնդին և ետեւն ալ կինը իր պղտիկ տղուն հետ: Նաղարէթ էֆէնդին յիսունի մօտեցած, միջահասակ, դիրուկ, ճաղատ գլխով մարդ մըն է. հայ վաճառականի սովորական տիպ մը, որ նկարագրուելու արժանի առանձնայատկութիւն մը չունի: Իսկ տիկինը նիհար, դժգոյն, տխուր նայուածքով, բայց շատ համակրելի կին մը:

Քաղաքավարութեան պահանջած պայմանադրական բանաձևերու իրախանակութենէն ետքը, փողոցին մէջ մօքէս պատրաստած մուտքի ճառովս մեր այցելութեան նպատակը պարզեցի և ընկերներէս մէկն ալ անմիջապէս հանգանակութեան տոմարը ներկայացուց:

Գօճամանեան Էֆէնդին խոր հառաչ մը արձակեց, տոմարը առաւ, քիչ մը պրպտեց ու ըսաւ.

— Զեր նպատակին ըսելիք չկայ, շատ գովելի է, բայց ինչ օգուտ, ինչ օգուտ... Ինչպէս գեղացիին առածը կ'ըսէ՝ ջաղացը ջուրը տարաւ, մենք ջախջախը կը փնտռենք: Ո՞ր մէկուն տանք, որ մէկուն հասնինք, ալ լմացանք, լմացանք...

— Էֆէնդի, անշուշտ աղէտը ահռելի է— պատասխանեցի ես— և մեր կարողութենէն շատ վեր զայն արմատապէս դարմանել, սակայն միւս կողմէ՝ չենք կրնար ձեռքերնիս ծալած նստել ու մարդոց ճանճերու պէս կոտորուիլը դիտել:

— Ուզենք չուզենք պիտի կոտորուին, ուզենք չուզենք...

Ի՞նչ կրնանք ընել, բան մըն ալ չենք կրնար ընել, չա՛տ բան կրնայինք ընել բայց ալ ո՛ւշ է, բանը բանէն անցաւ: Քսան տարի է կը պոռայինք, կը կանչէինք, կը հասկնայք, քսան տարի, թէ առ զէլզէկուծիւններուն, առ թեթևօթիկութիւններուն վերջը աղետալի կըլլայ. սակայն չկրցանք խօսք հասկցնել Մարգարէութիւննիս կատարուեցաւ. անոնք որ խեղճ ժողովուրդին արիւնը մտան, ան մեզի «հին գլուխ», «թրքասէր» և այլն և այլն ըսող ազգասէրները, հիմա անոնք թող երթան ճար մը խորհին որ մարդիկ ճանճի պէս չը կոտորուեն... Ա՛խ,—աւելցուց էֆէնդին, կրկին հառաչելով և լուսնափայլ գլուխը շողացընելով—ա՛խ, աչքերնի՛ն կուրնայ, աչքերնի՛ն...

—Նազարէթ էֆէնդի—պատասխանեցի ևս—հիմա անօգուտ է անցեալի մասին խօսիլ, ներկան այնչափ տխուր է, որ ամեն բան մոռցնել կուտայ մեզի:

—Ի՞նչ, մոռցնել մի կուտայ, այս անգամ ալ մոռնանք, այս անգամ ալ խեղբերնիս գլուխնիս չգայ—պոռաց էֆէնդին, տեղէն վեր ցատկելով—Աստուած մարդու բախտը առնելէ առաջ խեղքը կ'առնէ ըսեր են նէ շիտակ է. անխեղքութեան երեսէն աս օրին հասանք և դեռ չենք ուզեր խեղբերնիս գլուխնիս ժողովել, ձեռքովնիս մեր գերեզմանը կը փորենք: Դեռ անցած օրն էր որ հազիւ կրցանք կառավարութեան բարկութիւնը քիչ մը իջնցնել, թուղթ ստորագրելով թէ խռովարարները իրենց արժանի պատիժը գտան և հիմա վեհափառ սուլթանին շնորհիւ անդորրութիւնն ու խաղաղութիւնը կատարեալ է: Մեր վարդապետ ըլլալիք՝ հեռու կարգէն՝ ցնդածն ալ հետս էր, իսկ երեկ նորէն ամեն բան մոռցած, ելաւ փեղզիփեղ դուրս տուաւ. բարկութենէս քիչ մնաց վրան պոռայի ժամուն մէջ: Այ խօսքերը եթէ կառավարութեան ականջը հասնին՝ և չըլլար որ չը հասնին, ի՞նչ պիտի մտածէ, ըսէք կաղաչեմ, չը պիտի ըսէ պարզապէս թէ ասոնք մեծով պզտիկով դեռ նոյն խեղքին կը ծառայեն, դեռ չեն խրատուած...

—Բայց, Նազարէթ էֆէնդի, ի՞նչ ըսաւ որ խեղճ վարդապետը:

—Ի՞նչ ըսաւ, հոն չէիք, չը լսեցիք, ի՞նչ ըսել է, «մեռնողները մեռան ազատեցան, Աստուած մնացողներուն ողորմի, շուտով Աստուծոյ այցելութիւնը հասնի». կառավարութիւնը ապուշ չէ, ապ խօսքերուն միտքը ինձմէ քեզմէ լաւ կը հասկանայ և դեռ ան տեսակ հետևութիւններ կը հանէ, որ խելքէ մտքէ չի անցնիր: Հիմա խոշորացոյցով կը դիտեն մեզ, խոշորացոյցով երբ պիտի հասկնանք ասիկա:

Ես ալ չկրցայ պատասխանել, հին զրթուած ուխտերս

մեծ ու պզտիկ բոլոր երգումներով հանդերձ վայրկենաբար գըլխուս մէջ խուժեցին, և ես ստիպուեցայ էֆէնդին թողնելով ասոնց դէմ ճակատել:

Սակայն մեր պահեստի խօսողը անմիջապէս օգնութեան հասաւ իր թարմ լեզուովը, միւսներն ալ հետզհետէ մէջ մտան, և ահա մեր դիմումը կնճռոտ վիճաբանութեան մը փոխուեցաւ: Վիճաբանութիւն մը, որուն ինչով վերջանալիքը չատ դիւրին, բայց երբ վերջանալիքը անկարելի էր նախատեսել:

Բողբոլովին անակընկալ օգնութիւն մը բարեբաղդաբար փրկեց մեզ: Տիկին Գօճամանեան, որ մինչև այդ ատեն՝ լոկի նստած մտիկ կընէր, յանկարծ ամուսինին դարձաւ յուզուած:

—Մեղայ, դեռ պիտի քաշքշես. մարդիկը բաներնին գործերնին ձգած քու խրատներդ մտիկ ընելու չեն եկեր, բան մը պիտի տաս, տուր, չպիտի տաս, պարապ տեղը գլուխնին ինչու կը ցաւցնես:

—Հազար անգամ ըսած եմ որ դուն իմին գործերուս չըխառնուիս—մուտայ էֆէնդին, քովնտի խոժոռ ակնարկ մը նետելով կնոջը երեսին: Բայց և այնպէս խօսքն ալ կարճ կապեց և ոտքի կենելով հանդիսաւոր կեպով մը ըսաւ:

—Իմ կարծիքովս աս հանգանակութիւնն ալ խոհեմութիւն չէ, կառավարութեան կասկածը կրնայ հրաւիրել, ես՝ թէ և վաղուց ուխտ ըրած եմ աս ազգին գործերուն չը խառնուիլ՝ բայց նորէն չկրցայ համբերել և անցած օրը վարդապետին պատուիրեցի որ հիմակուհիմա յետաձգէ հանգանակութիւնը, մինչև որ կառավարութեան բարկութիւնը քիչ մը անցնի, սակայն աս անգամ ալ խօսքս մտիկ ընող չեղաւ: Ինչ որ է. հիմա որպէսզի չխօսուի թէ Նազարէթը ստակ տալէ կը փախչի, և քանի որ ելած մինչև տունս եկած էք, չեմ ուզեր ձեզ պարապ ճամբել: Մինակ թէ տեսրակին մէջ անունս չը գրուի, ո՞վ գիտէ ինչ կըլլայ, ինչ չըլլար:

Եւ քսակը հանելով աւելցուց.

—Արդէն երեկ ժամուն մէջ ոսկի մը ձգեցի պնակը, անկէ զատ մեր տիկինն ալ իր 20 ոսկինոց սպարանջանն է ձգեր, այնպէս որ...

—Տէր Աստուած, դեռ պիտի խօսիս աղոր վրայ, քեզի ինչ, ես իմ ապարա նջանս եմ տուեր.—ընդհատեց տիկինը աւելի գրգռուած:

—Ինծի ինչ, հա, անանկ է ես, հօրդ տունէն բերիք 20 ոսկինոց սպարանջանը...

—Հա, հարկաւ հօրս տունէն բերի—պատասխանեց տիկինը ու բարկացած դուրս ելաւ:

Նազարէթ էֆէնդին քսակը ձեռքը, գլուխը երեքցնելէն, պահ մի կնոջը ետեէն նայելէ ետքը, հանեց երկու ոսկի դրամ սեղանին վրայ ու շարունակեց.

— Ասկէ աւելին չեմ կրնար տալ, աս ոչ առաջին անգամն է և ոչ ալ վերջին: Մինակ թէ՛ ինչպէս ըսի՝ չեմ ուզեր որ տետրակին մէջ անունս ըլլայ. իմ ձեռքովս ալ չեմ ուզեր գրել, դուք գրեցէք քրիստոնեայ ոմն Չ ոսկի, կամ աւելի ճիշտը 23 ոսկի, երէկուան մէկ ոսկին ու տիկնոջս ապարանջանն ալ մէկտեղ հաշուելով:

— Փնտք քեզ Աստուած, վերջապէս դուրս ելանք, չնորհակալութիւն յայտնելով, չնորհակալութիւն մը, զոր ինք թերևս նուէրին համար կարծեց, մինչդեռ անսանելի քարոզէն ազատեցնուա համար էր:

Կարծեմ մոռցայ յիշելու թէ էֆէնդին ութ տարեկան պղզտիկ որդին, որ մօրը հետ ներս եկած էր, սկիզբէն մինչև վերջը հետեցեալ մեր խօսակցութեան, ուշադրութիւն գրաւող հետաքրքրութեամբ մը: Իսկ երբ մենք սանդուղներէն վար կ'իջնէինք, ինք թռչունի պէս վար թռաւ մեր կողքէն և տան դուռը բանալով սպասեց:

Դուրս ելնելու միջոցին—պարոն Տիգրան—ըսաւ մեզմէ մէկուն և առանց խօսք մը աւելցնելու, պզտիկ քսակ մը երկընցուց:

— Աս ինչ է, Արամ—հարցուց պարոն Տիգրանը:

— Ան տղոց տուր—պատասխանեց փոքրիկը անմեղ չըփոթումով մը:

Քսակին ամբողջ պարունակութիւնը հինգ հատ արծաթէ նոր կտրուած փալիւրն քառսուն փարանոցներ էին:

— Ո՞ր տղոց—հարցուցի ես, պզտիկ դունչը ըոնկելով:

— Ան տղոց, որ կըսէիք թէ հայր մայր չունին, հայրերնին մայրերնին թիւրքերը մեռցուցին, իմ հայրիկս չմեռցուցին, նորէն կուտայ ինծի, բայց անոնք ալ հայրիկ չունին որ տայ. անանկ չէ...

Ուղեղս տանջող խուժանը մէկէնիմէկ հալածական դուրս փախաւ գլխէս, և ամենքս ալ գրկեցինք փոքրիկը ու համբուրեցինք:

Դրան առջև կեցած, դեռ կը նայէր մեր ետեէն, կարծես չէր ուզեր ներս երթալ, այլ մեզի հետ գալ կ'ուզէր, աչքով տեսնելու այն տղաքը, որ ալ ինչ հայր ունէին, ինչ մայր... երբ վերէն՝ պատուհանէն՝ հօրը ձայնը թնդաց.

— Ծ'օ Արամ, ներս եկուր, կը մրսիս:

Գ

Նազարէթ էֆէնդիէն ետքը, կարգը Մեղքոն աղա Լու-
լուեանին էր: Ամբողջ քաղաքին մէջ եղական տիպ մը, որ ամեն
բանով արժանի է ընթերցողներուս մօտէն ներկայացուելու
պատուին:

Ապահով եմ որ այս ինքնօրինակ ազգայինը օր մը մեր
քաղաքը այցելէք, պիտի ուզէք անպատճառ անձամբ ալ տես-
նել զինք: Ուստի ձեզ աւելորդ դժուարութիւններու չմատնե-
լու համար, նախ և առաջ պիտի պատուիրեմ, որ չըլլայ թէ
Մեղքոն աղա Լուլուեան անունով փնտռէք զինք: Աս, լոկ պաշ-
տօնական և քաղաքավարական յորջորջում մըն է, զոր շատերը
չեն իսկ հասկնար, այլ պէտք է տալ այն անունը, որով ան
հանրածանօթ է: Պարզապէս—Լուլոնց Մեղքոն:

Սակայն այս քիչ մը արհամարհական և շատերու համար
թերևս ծիծաղաշարժ անուանակոչութիւնը, աննշան կազմուած-
քով և մարմնական պակասութիւններով, ճղճիմ արարած մը
թող չպատկերացնէ ձեր առջև: Ընդհակառակը, Լուլոնց Մեղ-
քոնը այնքան պատկառելի է իր արտաքինով, որ եթէ օրին
մէկը զիպուածով զիմացնիդ ելնէր, կարգաթող կամ ծպտուած
եպիսկոպոս մը պիտի կասկածէիք զինք:

Գլուխ մը, այնչափ խոշոր, որ ամեն ուսերու գործ չէ կը-
րել, համապատասխան հաստութեամբ վիզ մը, կարծես Գրիս-
տոսի լուծ կրելու համար ստեղծուած, լայնանիստ թիկունք
մը, գրեթէ քառակուսի, փոր մը, որ շարժուն վիճակի մէջ՝ իւ-
ղով լցուած տիկի մը պէս կը հարուի: Ի՞ր սահմանները հետը-
հետէ ընդարձակող, լայնաբաց ճակատ մը, այտերը գեղնագոյն՝
բայց լեցուն, աչքերը՝ թէև քիչ մը անդոյն ու անկենդան՝ բայց
խոշոր խոշոր, մեծ ակնոցին տակ թամբի ձև առած պարարտ
քիթ մը, բարակ, չէկ բեխեր, բերանը՝ կարծես սակաւ գործա-
ծութենէն՝ կծկուած, իսկ կողոր, մտուտ, երկյարկանի կզակը
միշտ մօրուքի սաղմերով սեցած: Ափսոս սակայն, որ մսեղէն
այս հոյակապ շէնքը իր բնական գեղեցկութենէն շատ բան կը
կորսնցնէ՝ զինք ծածկող պատեանին անջութեանը երեսէն:
Հասարակ կտորէ լայն շաւիար մը և մինչև ծունկերը իջնող,
կասկածելի գոյնով, մեծ վերարկու մը միայն կը կազմեն հա-
ղուստին արտաքին ամբողջութիւնը: Գլուխը կը ծածկէ ֆէս
մը, որ տարուան չորս եղանակներուն հետ գոյն կը փոխէ, իսկ
ոտքերը կը պատասպարեն այն տեսակ կօշիկներ, որոնցմէ՝ իր
ամբողջ կեանքին մէջ՝ առառաւելն 10 զոյգ կարենալ մաշելու

համար, Լուսնոց Մեքեոնը ջրհեղեղէն առաջ՝ Մաթուսաղաներու դարուն՝ պէտք է ծնած ըլլար, ան առեն ալ կարծեմ կօշիկի պէտք չպիտի ունենար: Եթէ կայ բան մը, որ անհասկանալի հակադրութիւն մը կը պոռայ այս շատ համեստ արդուգարդին քով, ան ալ Լուսնոց Մեքեոնին ակնոցն է... ասկի ակնոցը:

Չէ, պարապ տեղը գլուխնիդ մի տանջէք. այդպէս անցողակի կերպով չէք կրնար լուծել այս հանելուկը: Ես, որ ձեզմէ շատ աւելի կը հետաքրքրուէի ու կը տանջուէի այս հոգեբանական առեղծուածով, եօթ տարի շարունակ, գրեթէ ամբողջ տրամադրելի ժամանակս, դերմանացի պրօֆէսորի մը համբերութեամբ՝ ասոր լուծումին վատնելէ ետքը, վերջիվերջոյ յոյսս կտրելով, ելայ 500 դրուշի մրցանակ մը հաստատեցի այս նւագատակին համար: Մրցանակը բարեբաղդաբար ես չահեցայ վերջերս, բոլորովին դիպուածով: Ահա թէ ինչպէս:

Օրին մէկը, հեռաւոր գիւղէ մը քաղաք կը վերադառնայի ձիով, երբ խումբ մը հայ գիւղացիներու հանդիպեցայ, որոնք քաղաքին մէջ առուսուրնին վերջացուցած՝ գիւղերնին կը վերադառնային, իրենց պարապ էշերուն հեծած: Այս հեծելագունդին էն առջևէն կը յառաջէր՝ մեծկակ սև իշու մը վրայ աշտանակած՝ տարէջ գիւղացի մը, որ գաւազանին ծայրը խոտի տրցակ մը կապած, տակի անասունին աչքերուն առջև երկնցուցած էր: Անմիջապէս ուշադրութիւնս գրաւեց այս նորօրինակ գործիքը, և երբ մօտեցանք, ձիս կեցուցի ու մեկնութիւն խնդրեցի գիւղացիէն:

—Չհասկցար, հա, աղա ջան—պատասխանեց գիւղացին հպարտ ծիծաղով մը—և գաւազանը ուսը դնելով՝ էջը կեցուց—հա, հա, հա, չհասկցար հէ, հէլպէթ չես հասկնար, քաղքըցի չենք, ամա մենք ալ մեզի կէօրէ խելք ունինք: Սաղ իրեք տարի խելք եմ մաշեցուցեր ասոր համար, աս որ չըլլի որ ա նը, անիրաւը փէտի պէս եղած տեղը կը կենայ: Հա, տես:

Եւ սկսաւ գաւազանին հակառակ ծայրովը կենդանիին վիզը խթել և սրունքներովը կողերը հարուածել ուժգնօրէն: Սակայն անասունը՝ փիլիսոփայի մը մտախոհութեամբ՝ անշարժ կեցած, հորիզոնը կը գիտէր: Յետոյ մողական գաւազանին դարձեալ նախկին դիրքը տուաւ, և անա չորքոտանի փիլիսոփան մէկէնյիմէկ սթափեցաւ, զոինչ մը արձակեց ու տրոչիկ տալով՝ Պեդասոսի պէս արշաւասոյր յառաջ սլացաւ ամբողջ խումբին ծիծաղներուն առջևէն:

Ի՞նչ յեղակարծ, հանճարեղ գործողութիւն էր, որ այդ վայրկեանին ուղեղիս մէջ կատարուեցաւ՝ ես ինքս ալ չեմ գիտեր: Միայն այսչափ գիտեմ որ՝

—Ակնոցը, ակնոցը.

Պոռթկաց յանկարծ բերնէս:

Սիրելիացի փիլիսոփային էւրիկա էն աւելի խանդավառ աղաղակ մը, զոր խեղճ գիւղացին սխալ հասկնալով, իր հրեղէն աւանակը կրկին կեցուց պահ մը ու պոռաց հետուէն.

—Ո՞ր Ակոնցը, աղս, ո՞ր Ակոնցը, իմս է, իմս, Աստուած վկայ իմս է. իրեք տարի է անիրաւին դարտ ու քալան կը քաշեմ:

Ու անմիջապէս իր դաւաղանին ամբողջ մոզական ուժը գործածելով, փախաւ քառարշաւ:

Կը խոստովանիմ այս մեծ գիւտիս առիթ տուող դիպուածը շատ վայելուչ է, բայց ինչ կրնամ ընել, երբ իրողութիւնը աս է: Ասկէ զատ, գիտական հետազոտութեան պահանջները կարելի չէ միշտ հաշտեցնել գեղեցկագիտութեան պայմաններուն հետ: Նիւթէս չեղելու վախս չըլլար, կրնայի անմիջապէս կարգ մը օրինակներ շարել ցունելու համար, որ շատ մը մեծ ու աշխարհ յեղաշրջող գիւտեր, ասկէ աւելի պակաս վայելուչ ու պակաս լուրջ գիպուածներու պարտական ենք: Ասով մէկտեղ քաւլիցի ինծի, նմանութեան ոնէ եզր մը վնասել Լուլոնց Մեկ-քոնին և գիւղացիին անարգ աշխատաւորին միջև: Միմիայն դաւաղանին ու ակնոցին միջև է որ հանդիսութիւն մը կը դառնամ, և գիւտս ալ հող է անս: Եթէ օր մը Լուլոնց Մեկքոնը անձամբ տեսնելու վայելքին արժանանանք, վստահ եմ դուք ալ պիտի վաւերացնէք իմ այս գիւտս: Խեղճ մարդը՝ հակառակ իր մարմնին դժուար տեղափոխելիութեանը՝ ամբողջ օրը ռոթի վըրայ է, կ'անցնի, կը դառնայ, առանց աջ ու ձախ նայելու, աչքերը միշտ իր ակնոցին ոսկի չըջանակներուն սեկոած:

Սովորաբար պատի տակերը և ամայի փողոցները կը նստընարէ իր երթեկին համար, որովհետեւ առանձնութիւն սիրող մարդ մըն է և ամբողջ քաղաքին մէջ ոչ մէկ մտերիմ բարեկամ ունի: Ազգային կեանքէն ու գործերէն ալ հետո կ'ապրի, միայն կիրակիէ կիրակի ժամուն մէջ կը տեսնուի, դրան մօտ՝ կօշիկ հանելու տեղը՝ անկիւն մը կ'իյնայ և հայր մերը երգուելուն պէս կ'անհետանայ: Թաղական կամ հոգաբարձու ընտրուելու փառասիրութիւնն իսկ մինչև այսօր չէ կրցած մուտք գործել այս մարդուն մէջ:

Մեր քաղաքին էն հարուստ հայն է. մինչև անգամ Նազարէթ էֆէնտիէն ալ հարուստ, և ինչպէս կը խօսուի՝ առնուազն երկու անգամ հարուստ: Այս մեծ հարստութիւնը զլիաւորաբար հայրն է զիզեր այնպիսի գործով մը, զոր ինչպէս կը պատմեն, լուսահողին քարեգործութիւն կը կոչէ եղեր: Դրամ

փոխ կ'ուտայ եղեր նեղութեան մէջ եղողներու և կը զբաւէ այն բոլոր ապերախտներուն կալուածները, որոնք իրենց առած դրամը ժամանակին չէին վերագործներ: Որդին ալ՝ թէ և մեր ծերերը կը պնդեն որ հօրը կէս յաջողութիւնն իսկ չ'ունի՝ բայց արդէն պատրաստ ժառանգած ըլլալով բարեգործական այս ձեռնարկութիւնը, հօրորդիական հարազատութեամբ ու ժրջանօրէն կը շարունակէ զայն: Եւ ահա ամեն բարեգործութեանց վարձահատոյցն Աստուած, ինչպէս հօրը, այնպէս ալ որդիին՝ վարձքը տալու համար, առանց անոր իր քովիկը ժամանելուն սպասելու, այս կանխիկ աշխարհին մէջ իսկ լիուրի կը վարձատրէ զինք ու հարստութիւնը ահագին համեմատութիւններով կ'աճի ու կ'աճի: Եթէ կայ բան մը, որ հասարակաց կարծիքին քիչ մը անհասկանալի ու անարգար կը թուեցնէ Աստուծոյ այս շտապութիւնը Լուսնոյ Մեղքոնին նկատմամբ, ան ալ սա մտածումն է՝ թէ—ինչ պիտի ընէ այդչափ հարստութիւնը: Որովհետեւ Մեղքոնը աշխարհ մտած չէ և մտնելուն յոյս ալ չը կայ, քանի դեռ չեն փոփոխուած այն օրէնքները, որոնք Ազամէն սկսած մինչև այսօր պարտաւորիչ են բոլոր այդ աշխարհը մտնողներուն համար: Այն անբաժնալի պատճառով, որ ընտրութիւնը խեղճ մարդուն մարմինը ճոխազարդելու իր արտասովոր եռանդին մէջ, մտահան ըրած է. . . մէկ կէտը: Է՛հ, ինչ ընէ—ամեն գեղեցկութիւն մէկտեղ չը լլար—բսեր են: Եւ անգլաւակ ու անժառանգ այս մարդը, իր ամբողջ ոյժն ու ուշը հայրական ժառանգութիւնը աճեցնելու սեկոմատածումին նուիրուած, բնաւ ուշադրութիւն չի դարձներ իր հաճոյքին ու հանգիստին: Չը նայելով որ պալատանման տուններու սեփականատէր, ինք միշտ իր հօրենական հին ու անշուք տանը մէջ կ'ապրի, ոմանց կարծիքով՝ օջախին բախտը չը փախցնելու համար, թէ և հանրութիւնը ժլատ հաշիւներու մէջ կը փնտռէ աղոր ալ պատճառը: Իր անձին ու ներքին կեանքին մասին հազար տեսակ մանրամասնութիւն կը չըջին բերնէբերան, ժլատ ստեղծի, ծիծաղելի և միևնոյն ժամանակ խորհրդաւոր արարածի մը խառնուրդ տիպը ստեղծելով իրմէն: Ամեն տարի լուր մը կը տարածուի յանկարծ թէ՛ Լուսնոյ Մեղքոնը փակուած ու կնքուած խոշոր ծրարի մը մէջ, գաղտնօրէն իր կտակը յանձնած է Նազարէթ էֆէնտիին, իր մահէն ետքը բանալու և դործադրելու պայմանով: Եւ ահա ամբողջ ժողովուրդը անհամբեր կտակին բացուելուն կը սպասէ, սակայն Լուսնոյ Մեղքոնի տարին նոր լուր մը կը ձայնձնուի թէ՛ կտակը փոխեր է: Աւելցուցեր, թէ՛ պակսեցուցեր: Այդ մասին որչափ մարդիկ, այնչափ կարծիք-

Այս ներկայացումէն յետոյ, ընթերցողներս թերևս հարցը-

հեն թէ՛ ինչ խելքով մեր հանգանակութեան ցանկին երկրորդ տեղը բազմեցուցած էինք այսպիսի մարդու մը անունը։ Իրաւոր, եթէ հասարակաց կարծիքին նայէինք, ազգային թուղթի ու թանաքի աննպատակ վատնում մը պիտի ըլլար, այդ անյուստագրելի անունին առհասարակ ուէ տողի մը վրայ արձանագրութիւնը։ Իսկ ընկերներս թէն այդ աստիճան յոռետես չէին, բայց դարձեալ իրենց փորձառութեամբ խորհուրդ կուտային վերջին երեսը մտցնել, եթէ տեղ աւելանար։ Սակայն ես, որ այսօրուան ուսումնասիրութիւններս դեռ չէի կատարած Մեկքոնի մասին, բոլորովին տարբեր կը մտածէի։

Այդ մարդը՝ իր մասին շրջող բոլոր աննպատակ զրոյցներուն հակառակ՝ շողքօրթ, չաղակրատ, հասարակ տեսակէն վաշխառու մը չէր ներկայանար իմ աչքիս։ Իր լոխի, մնջիկ, առանձնասէր բնավորութիւնը, սարօթինակ զարաւղութիւն մը, զոր կրցած էր իր արհեստին հետ հաշտեցնել՝ իր խոշոր զանգուածին մէջ կորսուած բարութեան խորհրդաւոր խորշ մը կասկածել կուտար ինծի։ Այս կասկածիս աւելի ուժ կուտային ամեն տարի նորոգւող կտակին պատմութիւնը և մանաւանդ նախնիքաց օրինակ մը, որ դեռ չէր մոռցուած։ Մեկքոնի լուսանոցի հայրն ալ, ինչպէս յիշեցի, պակաս բամբասուած ու ատելի մէկը չէր եղած, բայց այդ միևնույն մարդը Հայաստանի մեծ սովին ատեն, յանկարծ 1000 ոսկիի նուիրատութեամբ մը ամենքը ապշեցուցած և զրեթէ ազգային բարերարի մը լուսապատկեր մեռած էր։ Արդ՝ ինչ իրաւունք ունէինք չլուսալու, որ որդին՝ միւս յատկութիւններուն հետ՝ այդպիսի անակրեկալի մը ընդունակութիւնն ալ կրնար ժառանգած ըլլալ հօրմէն։ մանաւանդ որ ներկայ կացութիւնը անհամեմատ աւելի ցնցող էր, քան մեծ սովը։ Հասարակաց կարծիքը շատ արդար չէր թւեր ինծի, բայց և այնպէս մինչև իսկ այդ կարծիքին մէջ յոյսի նշոյլ մը կար, բարեգործական խոշոր կտակի մը ակընկալութիւնը։ Գալով բամբասանքներուն, եթէ այդչափ բարակը փնտռէինք, քանի հողի կրնայինք ջոկել մեր միւս հարուստներէն, որ արդար վաստակով հարստացած ըլլային ու իրաւունք ունենային Մեկքոնի վրայ քար նետելու... Ու նոյն իսկ հասարակութեան այս ծայրայեղօրէն խիստ վերաբերումն էր թրեւս, որ մարդը խրաչեցուցած ու մեկուսացուցած էր։ Հաւաքելով, զիջելով ինչ պիտի ընէր վերջի վերջոյ, քանի որ իրմէ զատ մէկը չ'ունէր։ Չէ՛ որ ինքն ալ մարդ էր վերջապէս, հարկաւ կը մտածէր այս անխուսափելի հարցի մասին. ընդունելով նոյն իսկ որ սիրտ չունէր, բայց և այնպէս խելք ունենալուն վրայ ոչ որ չը կասկածէր։ Մէկ խօսքով, չեմ գիտեր ինչ անբացա-

տրբելի նախազգացում մը կը վստահացնէր զիս թէ՛ այդ մարդէն բան մը պիտի ելնէ այս անգամ և մեծ բան մը: Այս մասին 90% յոյս ունէի, իմ մտածումս էր միայն այդ մեծ քանին յարմար ծրագիր մը գտնել և առ ալ գտած էի արդէն, մեծ որբանոց—արհեստանոց մը:

Ահա այս խորհրդածութիւններու և այս խառն ակնկալութեան կաթնելով էր որ Լուլոնց Մեքքոնին անունը մեր հանգանակութեան ցանկին մինչև երկրորդ տողը կըցայ հանել: Նախ այն մտածումով որ այս անտօվոր պատիւը, անարգուած ու ստորնացուած արժանապատւութիւնը պիտի զգուէր ու բարձրացնէր և երկրորդ՝ ես ինքս կը հատնէի գործը ժամ մը առաջ գլուխ հանելու անհամբերութենէս:

Ե

Նորակառոյց երկյարկանի, գեղեցիկ, մեծ շէնք մը, ընդարձակ պարտէզ-բակով մը չըջապատուած: Արտաքին հոյաշէն զբրան երկու փեղկերը կոնակի վրայ բացուած են մուտք տալու համար ժողովուրդի հոսանքին, որ դեռ կը շարունակուի: Ներս մտնողներու առաջին նայուածքը կը զբաւէ ներքին զբան ճակատին, դալար ոստերով դրասանդուած, սպիտակ մարմարի վրայ ոսկեզօծ տառերով հետեեալ արձանագրութիւնը.

Հաստատութիւնս այս կառուցաւ յամի Տեառն 1897 եւ տոմարական թւականին հայոց ՌՉԽԵ — ՌՉԽԶ, յառաջնորդութեան Տ. Ներսիսի քարեշան ծայրագոյն վարդապետի Տարօնեցոյ եւ եւարդար արդեամբք եւ ծախիւք քարեժառանգ եւ քարեսէր Աղա Մեքքոնի Լուլուեան, յանուն որոյ եւ կոչեցաւ Որբանոց-Արհեստանոց Լուլուեան:

Կարդալ զիտցողները այս յուշատախտակին հանդէպ կը կենան պահ մը և գլխու ոգեւոր օրօրումներով կը կարգան գայն, ներբողական բացազանչութիւններ փոխանակելով իրենց քովիններուն հետ: Դիտելու արժանի են մանաւանդ ծերերը, նախ յամրը ակնարկ մը կը վերցնեն տախտակին, կարծես տեղը նշան ընելու համար՝ և ապա ծանրաշարժ արարողութեամբ մը ակնոցին հանելով քթերնուն կը դնեն ու առնուազն քառորդ ժամ մը ակնապիշ կը մնան, կարծես իւրաքանչիւր տառի վերայէն կ'անցնին աչքովին, ճիշդ այն երկիւղած դժուարութեամբ, որով Նարեկի նոր գլուխ մը պիտի կարդային: Իսկ անայրուբները իրենց սգիտութեան վրայ ողբալու ժամանակ

չեն ունենար, անմիջապէս կը բոլորուին քանի մը հաճոյակատար հայրենակիցներու շուրջը, որոնք ինքնաբերաբար ինքզինքնին ասոնց տրամադրութեան տակ զրած են և միևնոյն ժամանակ առիթէն կ'օգտուին, զրաբարի կասկածելի հատուծիւնին հրապարակ փռելով իրենց ունկնդիրները ապշեցնելու: Հանդիսաւոր շնչտով մը կը կարդան արձանագրութիւնը, աշխարհաբարի կը թարգմանեն, մեկնութիւններ կուտան, բացատրութիւններ կ'աւելցնեն իրենց կողմէն, այնպիսի կարևոր ձևերով, որ կարծես հեթական նորագիւտ բեւեռագիր մը լուծէին:

Դրան առջև խոնուած այս ամբողջ բաղմութիւնը հետզհետէ ներս կ'ուղղուի: Բայց վերջին խումբերը ալ չեն կրնար յառաջ շարժիլ: Ներքնագաւիթը արդէն լեցուած է, հոս ալ ամեն ոք կը ջանայ արմունկով ճամպայ բանալ դէպի ներս, սակայն իզուր: Փողանցքին մէջ բաղմութիւնը անթափանցելի պարիսպ մը երկարած է, մինչև դիմացի մեծ սրահը, որու լայնաբայ դռնէն երգի ու ճառի ձայներ դուրս կը խուփեն փոփոխակի: Շատերը արդէն ներս անցնելէ յուսահատ՝ ետ կը դառնան, գէթ չէնքին միւս մասերը պտըտելու:

Սրահին մէջ ասեղ ձգելու տեղ չը կայ. բոլոր աթոռները գրաւուած են, իսկ ետի շարքերը՝ ոտքի մատներուն վրայ կոխելով՝ կարծես իրարու ուս կուգն բարձրանալ, բան մը տեսնելու համար: Ներքնակողմը մեծ, կլորակ սեղանի մը շուրջը կիսաբոլորակ մը կը կաղմեն ազգային վարչական մարմիններու անդամները, իրենց մէջտեղը ունենալով ծերունազարդ վարդապետը: Դիմացը՝ գալորցական փայլուն նստարաններու վրայ շարուած են 7—15 տարեկան 50 տղայք, նոր համազգեստներու մէջ ժպտուն, իսկ երկու կողմը տեղ բռնած են ռզգային վարժարաններու երկսեռ աշակերտները, իրենց ուսուցիչներուն հետ:

Նորաչէն հաստատութեան բացման հանգէսն է: Հանդիսաւոր պատարագէն յետոյ, զոր առաջնորդը մատուց յատկապէս հաստատութեան բարերարին ծնողներուն հոգուն համար, հոգեհանդիստ կատարուեցաւ անոնց զերեզմանին վրայ, և ապա ամբողջ բաղմութիւնը դէպի նոր չէնքը ուղղուեցաւ:

Տնօրհնէքէն ետքը, վարդապետը քնարան առնելով Յիսուսի խօսքը՝ «Ամէն, ասեմ՝ ձեզ, որովհետեւ արարիք միում յնդարացս այսոցիկ փոքրկանց՝ ինձ արարիք», յուզուած ու յուզիչ շնչերով բացատրեց բարեգործութեան հանդերձաւ կեանքի մէջ գտնելիք վարձատրութիւնը և անոր վսեմ ու անխառն հաճոյքները նոյն իսկ այս աշխարհիս վրայ. վեր հանեց բարձր առաքինութիւնները օրուան բարերարին, որ հազարաւոր ոսկիներու ծախքով այս հոյակապ չէնքը կանգած էր և հարուստ

կտակով մը անոր գոյութիւնը մշտնջենապէս ապահոված. յայտնեց որ թէն նոր հաստատութիւնը առ այժմ 50 որբեր միայն ունի, բայց շէնքը կրնար 150 հոգի պատսպարել, ու այդ թիւը չուտով պիտի լրացուէր. և խօսքը կնքեց սրտագին առատ մագթանքներով, մեծ բարերարին ու անոր դաստակերտին համար:

Յետոյ յաջորդաբար խօսեցան քաղաքական ժողովի, թաղական և ուսումնական խորհուրդներու ատենապետները: Ազգային վարժարանի աշակերտներէն մէկ քանին արծակ և ոտանաւոր ուղերձներ կարդացին: Աշակերտական երգեցիկ խումբը մէջընդմէջ կ'երգէր, արտասանութիւններ կ'ըլլային, և մինչև իսկ վարտիքներն կապել չը դիտցող մանկապարտէզի անուշ, թլուտտ պզտիկներ իրենց մեներգներով ու տրամախօսութիւններով հանդէսի փայլին կը նպաստէին:

Իսկ ժողովուրդը՝ աննկարագրելի խանդավառութենէն կարծես մոլեղնած՝ իւրաքանչիւր ճառ կամ ուղերձ որոտընդոտ ծափահարութիւններով ու զոռ աղաղակներով կը վաւերացնէր: «Կեցցէ՛ բարերարը, կեցցէ՛ աղա Մեղքոնը, կեցցէ՛, կեցցէ՛» երկարածիգ բացազանչութիւնը պարբերաբար չէնքը կը ցնցէ ու ամբողջ թագին մէջ կ'արձագանգէ:

Իսկ օրուան հերոսը... մեծ բարերարը... անուններու պատահական նմանութիւն մը լսկ, թէ... բայց չէ, չէ, կասկած չըկայ, սա մեծագիր լուսանկարին նայեցէք, որ ոսկեզօծ շրջանակի մէջ՝ դիմացի պատը կը զարդարէ, ան է, ան է, ճիշդ ու ճիշդ մեր Լուլոնց Մեղքոնը: Բայց ինք ուր է, չըլլայ թէ... կըտակը բացուած ըլլայ վերջապէս... Հոս է, հոս, անհ, հոն, վարդապետին աջ կողմը: Մեծ բազկաթոռի մը վրայ կ'ըկտած, իր մարմինն պատկառելի զանգուածը ամփոփելու, պզտիկնալու անկարելի ճիգին մէջ է կարծես:

Խեղճ առանձնասէր, համեստ մարդը, շուարած այս արտասովոր ցոյցերուն առջև, որոնց միակ առարկան ինք է: Զեռքերը կուրծքին, գլուխը վայրահակ, սշխարային խոշոր, բարի աչքերովը հաղիւ երբեմն զաղտագողի անկարկ մը կը սպըրդեցնէ դիմացը շարուած տղոց վրայ: Բայց գէմքը հոգեկան անպարտգիր երանութեան մը ակներև ճառագայթումովը կը ցոլայ: Մինչև իսկ արտաքինն ալ անհաւատալի այլակերպութեան մը ենթարկուած է: Մեծ վերարկուն ու չալխարը գերձակի խանութէն նոր ելած ըլլալու խորխտ երևոյթը ունին. ֆէսին ձեն ու գոյնը բոլորովին տաքերը են, և սովորաբար ամէկի կարօտ. երեսը այսօր յղկուած մարմարի պէս կը փայլի: Բոլոր աչքերը իրեն ուղղուած են, ամեն շարքերու մէջ փափառք մը ու երբեմն լսելի բացազանչութիւններ կը թռչտին իր հաս-

յէինս Բոլոր ատելութիւնները, բոլոր արհամարհանքները, բարեգործութեան այդ մէկ հարուածովը փշրուած էին և տեղի տուած ճիշդ այն զգացումին, զոր երկար ատեն ատուած ու հալածուած սուրբի մը տեսքը պիտի արթնցնէր, դարձի կեղծ հալածիչներու սրտին մէջ: Հիմա, ամենէն աւելի բամբասած էին զինք. ոչ որ մտքէն կ'անցնէր թէ մարդն է որ փոխուած է, ոչ. այլ ընդհակառակը ամենքն ալ այն զգացումը կը խանդաղատէր թէ՛ ան միշտ այսպէս բարի եղած է, միշտ այսպէս հեզ, և միայն իրենք են որ չէին կրցած ճանչնալ ու անարդար դատաստանով դատած էին խեղճ, անխօսուկ, բարեմարտ մարդը: Ու հիմա արդար քաւութեան և հանդիսաւոր հատուցումի օրն է—կեցցէ, կեցցէ Աղա Մեղքոն, կեցցէ բարերարը:

Հապա նս: Է՛հ մի հարցնէք. զրեթէ օրուան երկրորդ հերոսն եմ: Հանդէսին տօնապետութիւնը ստանձնած, կ'անցնիմ, կը դառնամ, հրամաններ կ'արձակեմ, կարգադրութիւններ կընեմ, հպարտ, ուրախ, ոգևոր: Չէ՞ որ ես էի հասարակաց կարծիքին կողմէ տգիտաբար աղբանոց նետուած այս խոշոր մարդարիւրը երեան հանողը...

Խեղճ բարերարը վերջապէս կը ստիպուի ոտքի ելնել, համր հանդիսաւորի դերին մէջ չմնալու համար: Սակայն հազիւ սեւի ձայնով մը քանի մը խօսք միայն կը կարենայ թոթովել.

—Սիրելի հայրենակիցներս, շնորհակալ եմ, չատ շնորհակալ եմ: Աստուած մեզմէ դեռ շատերը աս ուրախութեան արժանացնէ:

Բայց այս անպաճոյճ, կցկտուր խօսքերը բոլոր ճառերէն աւելի տպաւորութիւն կը գործեն, և բազմութիւն բուռն ծափահարութիւններէ ընդարմացած՝ միաբերան ամէն-ներով կը ձայնակցի իրենս:

Այս միջոցին համազգեստաւոր 50 տղաքը խմբովին երգ մը կ'երգեն բարերարին ձօնուած, ապա տեղերնէն կ'ելնեն և կարգով կը մօտենան ու իրենց «բարերար-հայրիկ»ին ձեռքը կը համբուրեն: Աղա Մեղքոն Լուլուեանը, հակառակ իր ամբողջ ամօթիւքած ճիզին՝ չի կրնար իր արցունքը զսպել, խոշոր տղու հեկեկանքով կուլայ ու մէկիկ-մէկիկ կը գրկէ իր նոր զաւակները, որոնք նոյնպէս կը փղձկին: Աստուած զինք ամուսնական երջանկութիւնէն զրկեց, բայց ահա այսօր 50 որդի մէկէն կը պարգևէ: Բայց չէ, միայն ուրախութեան արտայայտութիւն չէ այդ արցունքը, որ տղայութեան չրջանը անցրնելէն իվեր թերեւ առաջին անգամն ըլլալով իր գիրուկ այտերը կը թրջէ: Իր հեկեկանքին մէջ ցաւաղին չեշտ մըն ալ կայ, զառն մորմուրը, որ այսչափ ուշ կը թեակոխէր հոգեկան այս անճառ երանու-

Թեան աշխարհը, մինչդեռ անոր բանալիները վազուց ի վեր իր զրպանին մէջ կը ժանկոտէին:

Վարդապետը, կրկին քանի մը խօսքով և պահպանիչով հանդէսը կը փակէ ու իր քովիներուն հետ բարերարը կ'առաջնորդէ գէպի առաջնորդարան, ուր Թաղական խորհուրդի կողմէ հացկերովք մը պատրաստուած է անոր իսպառիւ Սակայն հանդիսականները դիւրաւ ճամբայ չեն տար. իրար հրելով, հրմըտըկելով ամենքն ալ յառաջ անցնիլ կ'ուզեն, մօտէն տեսնելու այն մարդը, զոր ասկէ առաջ հազար անգամ տեսած էին զըզուանքով ու ծագրանքով: Տարեցները ձեռքը կը թօթուեն, քանի մը խօսք ուղղելով, մէկ քանին նոյն խօսք կը համընդունին հետը, մինչև անգամ քանի մը մայրեր իրենց պղտիկները զըրկած կը մօտենան որ ձեռքը համընդուն տան...

Այս տեսարանին առջև ակամայ խորհրդածութիւն մը պաշարեց գլուխս:

Եթէ կեանքի կրկէսին մէջ բոլոր մարդիկ՝ առանց բացառութեան՝ միմիայն իրենց անձնական ուժով ու արժանիքներով մրցելու հարկադրուած ըլլային, մեր անմահ բարերարներէն քանի քանիներ անձանօթ ու անյիշատակ կորսուած պիտի ըլլային հասարակ մահկանացուներու այն անխառնակ զանգուածին մէջ, զոր ժամանակի հոսանքը անդու կը քշէ կը տանի յաւիտեանական մոռացութեան անդունդը... Եւ այս տեսակէն դեռ որչափ մարդիկ կան մեր մէջ, որոնք՝ նորածինները բաշխող ժամկոչ-աղբօր և կամ կոյր բախտին սոսկ մէկ քմահաճոյքին շնորհիւ, այսօր ի վիճակի են առանց քրտինքի, առանց զրկանքի, առանց նեղութեան, լոկ ձեռքի մէկ շարժումով, իրենց անունները քանդակել տալու ազգային երախտագիտութեան ապառաժին վրայ, այն անուններուն քով, որոնց տէրերը տիտանի ճիգերով, զրկանքի կեանքով ու հոգեմաշ տառապանքներով միայն կրցած են հոն արձանագրուիլ: Որչափ կան այսպիսիներ, որոնք սակայն չեն մտածեր, չեն ուզեր...

—Ո՛վ է՛...—

Ականջիս թմրուկը թակող այս անդնդային խուլ ձայնը յանկարծ այնպէս մը ցնցեց զիս, որ ամբողջ գեղեցիկ պատկերը վայրկենապէս աչքէս անհետանալով, փոխարէնը Լուսնի Միլքոնին խարխուլ տան դուռը ցցուեցաւ առջեւ...

Նազարէթ էֆէնդիին տունէն ելնիլէ ետքը, երևակայութիւնս՝ պզտիկ Արամին գէպէն թռիչք առած՝ սկսած էր յոյսի ոլորաններուն մէջ թևապարել, հետեաբար չէի նկատած որ արգէն Մեքընին տունը հասած էինք, ու ընկերներս գուռը կը զարնէին:

9

—Կարծես թէ Մեկըսինն ձայնն էր, չէ—հարցուցի ընկերներուս, իսկըս գլուխս ժողվելով:

—Հարցնելու պէտք կար—պատասխանեց անոնցմէ մէկը, հանգանակութեան տոմարը անուրիքն հանելով—ուրիշ որու բերանն է ինկեր այդ տեսակ ձայն հանել:

Տունն էր ուրեմն: Հրճուանքի կտիկ մը անցաւ մարմնէս, սիրտս սկսաւ տրոփել. չուտով պիտի վճռուէր, քիչ առաջուան տեսիլքս անմիտ ցնորք մըն էր լսի, թէ իրականութեան նախագուշակ մըտապատկեր մը:

Այդ միջոցին գրտն վերեւ պատուհանի նըմանող պղտիկ դռնակ մը բացուեցաւ, և նշմարուեցաւ դէմք մը, որուն արարածներու ո՛ր դասին պատկանիլը չկրցանք որոշել, որովհետեւ դռնակը վայրկենաբար կրկին փակուեցաւ: Հինգ բոպէի չափ սպասեցինք, յուսալով որ այս լրտեսումէն յետոյ բացումը չը պիտի ուշանար, սակայն իզուր: Քանի մը ուժգին բախում, երկրորդ հինգ բոպէ մըն ալ սպասում, կրկին քանի մը ջղաձր-դային բախում և վերջապէս ոտքի ձայն լսուեցաւ գրտն ետեւ, ու ցանկալի մուտքը բացաւ մէկը, որ քիչ առաջ վերեւի ծակէն մեզ լրտեսողը ըլլալ կը թւէր:

Գիւղացիի տարազով, նիհար, երկայնահասակ երիտասարդ մըն էր: Կարմիր մազերով, երեսը դեղնագոյն բիծերով արատաւոր, քիթը՝ կարծես ճակատն ի վեր մազցելու խօս ճիգով մը՝ վեր պրկուած, ուռնդերուն ամբողջ գաղտնիքը կը ցուցադրէր: Պղտոր-կապոյտ աչքերէն մէկը կիսով չափ փակ էր, և դէմքը ընդհանրապէս քունէն նոր արթնցածի տպաւորութիւնը կը գործէր:

—Աղան տունը չէ—ըսաւ տարօրինակ արարածը, առանց մեր հարցումին սպասելու և գրտն փեղիկ բռնած, ոտքերովը այնպիսի անհանգիստ շարժումներ կ'ընէր, որ կարծես թէ դուռը վայրկեան մը առաջ փակելու անհամբերութենէն կը պարէր:

—Ի՞նչպէս թէ տունը չէ—գոչեցինք գրեթէ ամենքս միաբերան:

—Տունը չէ. քիչ մը առաջ դուրս ելաւ: Պահ մը իրարու երես նայեցանք ապշած:

—Հապա ո՛ւր է—հարցուցի ես, կասկածոտ նայուածք մը կախելով մարդուկին երեսն ի վար, որ ըստ երևոյթին՝ Լուսինյ Մեկըսինն սպառաւորը ըլլալու պատիւը ունէր:

—Ձեմ գիտեր, ըսաւ որ այսօր չատ ուշ կուգամ, կարելի

է հէջ չգամ՝ ըսաւ.—պատասխանեց գիւղացին և մատնեցով ըսկ-
տաւ զբան բանալիի ծակին հետ խաղալ:

Առջի բերան կարծեր էի թէ աչքին մէկը կոյր է, սակայն
սխալս չուտ նկատեցի, որովհետեւ քիչ մը ետքը փակ աչքը մէ-
կէնիմէկ բացուեցաւ և փոխարէնը ամենպէս միւսը փակուե-
ցաւ: Կ'երենայ թէ խնայողութեան համար աչքերը հերթով կը
բանցընէր:

Ընկերներս ճարահատ, ետ դառնալու հակամէտ էին բայց
ես առանց խնդիրը խորհրդակցութեան զննելու—մնաս չունի,
մենք կըսպասենք, կարելի է քիչ մը ետքը կուգայ—ըսի և կի-
սարաց զուռը սպասաւորին ձեռքէն հրելով ներս մտայ, ընկեր-
ներս ալ առանց առարկութեան հետեւեցան ինձի:

Սպասաւորը այս անսպասելի որոշումս լսելուն պէս այն-
պիսի տաղմապով մը ներս քշեց, որ եթէ ուրիշ կասկած չու-
նենայինք՝ պիտի կարծէինք թէ մեզ գողի տեղ զննելով տանիք
կը վազէր, հաւար կանչելու: Բայց երբ խաբխուլ սանդուղքնե-
րէն զգուշութեամբ, կամաց կամաց բարձրանալով վեր ելանք,
ան կրկին մեզ դիմաւորեց, բաւական հանգարտած դէմքով, և
մտցուց սենեակ մը, որ կ'երենայ թէ իր աղային դահլիճն էր:

Գրեթէ քառակուսի, բաւական մեծ սենեակ մը, երեք պա-
տուհանով, որոնցմէ երկուքը ետեւի փողոցը կը նայէին, իսկ
միւսը բակին վրայ: Պատերը անյիշատակ ժամանակներէ ի վեր
ծեփիչի գոյութիւնը մոռցած կ'երենային: Կահլարասիւքի ամ-
բողջութիւնը կը կաղմէին հասարակ, գունաթափ կապերտ մը,
որ հակառակ իր բռնի առածգութեան՝ չկրնալով յատակը ամ-
բողջովին ծածկել, տակի խտրին մէկ մասը մերկ ձգած էր:
Դիմացի պատին երկայնքին արեւելեան բազմոց մը բարձերով,
կողմնական պալտերու տակ քանի մը հինումին աթոռներ, իսկ
սենեակին մէջտեղը կլորակ մեծ սեղան մը, որու վրայ սիգա-
րետով լեցուն կերակուրի պնակ մը և քանի մը մոխրամաններ
ամայութիւնը պարզեցնելու կ'աշխատէին:

Ընկերներս բազմոցին վրայ շարուեցան, իսկ ես աթոռ մը
առնելով բակին վրայ նայող պատուհանին առջեւ տեղ բռնեցի,
ուրկէ կարելի էր զուրսի զբան վրայ հսկել:

Բազաքաւարի սպասաւորը՝ մեզի սիգարէտ հրամցընելէ
ետքը՝ կրկին անհետացաւ:

—Է՛հ, ինչ խելքով ներս մտար—հարցուցին ինձի ընկեր-
ներս:

—Հապա ինչ կ'ուզէիք որ ընէինք, ետ դառնայինք:

—Սննդուտ աւելի լաւ էր ետ դառնայինք—ըսաւ Տիգրա-
նը—ուրիշ անգամ կրնայինք կրկին դալ:

— Ի՞նչպէս թէ ուրիշ անգամ, այս հաշիւով յիսուն անգամ ալ գալու ըլլանք, աղան տունը Հպիախի դռնէնք, դուք ինծի ան ըսէք, երբ որ դուռը զարկիք, ո՛վ է պոռացողը տանտիրոջ ձայնը չէր:

— Տարակոյս չկայ որ Մեղքոնին ձայնն էր— պատասխանեց մեր գանձապահը— անպիտանը անպատճառ ներսը պահուրտած է:

— Թող պահուրտի, ես հիմա ղինք մէջտեղ կը հանեմ— ըսի ինքնավստահ շեշտով մը:

— Ի՞նչպէս կը հանես:

— Ինչպէս, շատ պարզ կերպով. հիմա պատրուակ մը բռնելով ամբողջ տունը կը շրջեմ, դուք ալ հոս տան դրան վրայ կը հսկէք որ չըլլայ թէ գաղտագողի դուրս փախչի, և ուր որ է երեսն կ'եղնէ:

— Բայց ատ քաղաքավարութեան հակառակ է— զիտեղ սուաւ մեր քաղաքավար ատենադպիրը:

— Կեցցես դու, ինչ ալ աղէկ գտար քաղաքավարութիւնդ ծախելու տեղը, հապա ո՞ր քաղաքավարութեան համաձայն է տունը ըլլալ և այցելուները խաբել...

— Եւ ան ալ այսչափ ապուշ կերպով— աւելցուց մեր գանձապահը, որ ինձմէ պակաս գրգռուած չէր երևար:

— Ձգէ, աղբար, ձգէ իսէր Աստուծոյ, ել գործերնուս երթանք— սկսան յորդորել միւսները— դեռինն անցնի ինքն ալ, իր տալիք ստակն ալ. մենք արդէն առաջուց ըսինք քեզի որ այդ խողէն մազ մը անգամ չի փրթիր:

— Ձէ, անկարելի է, աս դռնէն դուրս չեմ ելներ, մինչև որ չխայտառակեմ անպիտանը— եղաւ իմ վերջնական վճիռս:

Ընկերներս չորս կողմէ վրաս թափած դեռ կը ջանային համոզել զիս, երբ բարեբաղդաբար սպասաւորը կրկին ներս մտնելով վիճաբանութիւնը ընդհատեցաւ:

Սուրճ կը բերէր. Իսկ այսչափ շուտ սուրճ բերելը «վայրկեան մը առաջ կորսուեցէք գնացէք»ի պատկերաւոր թարգմանութիւնն է մեր կողմը:

Սուրճէն ումպ մը սոռի, խմուկիք նեկտար չէր. բանի մը հնամանող համը կը մատնէր որ արդէն քանի մը անգամ եփուած սղաղած և վերջին անգամ կրկին տաքցուած էր իրատիւ մեղի. Ընկերներս համը ճաշակելէ յետոյ իրենց բաժակները ետ ստիւն, իսկ ես իմս պատուհանին մէջ զրի և սիգարէտ մը վառելով՝ անքաղաքավար ծրագրիս գործադրութիւնը յառաջարանելու նպատակով՝ քաղաքավարի խօսակցութիւն մը սկսայ ըստ սպասուորին հետ, որ սուճի ափսէն բռնած բաժակիս կըսպասէր:

— Աղբար, անունդ ինչ է:

—Ղուկկիանոս է, բայց ինկո կ'ըսեն—պատասխանեց գիւղացին, չնորհալի ժպիտ մը փորձելով:

—Այս սուրճը դո՛ւն ես եփեր, ինկո աղբար:

—Հրամանք ես, աղա ջան:

—Կեցցես, այսպէս սուրճ կսանքիս մէջ գեռ չէի խմեր:

Ղուկկիանոսը այս compliment-էս շողորթութեամբ, ըսկտաւ իր ուրախութիւնը կենդանի կերպով արտայայտել, սաղի պէս մէյմը մէկ ոտքին վրայ կը կենար, մէյմը միւս ոտքին, ամեն անգամին ալ համապատասխան կողմի աչքը խփելով:

—Է՛, աղադ քեզի ամսական լինչ կուտայ:

—Ամսական չեմ առներ, յուսահոգի հայրս ժամանակին աղային հօրմէն ստակ էր փոխ առեր, չէր կրցեր տալ, պարսքը երթալով շատցեր էր, աղան մեր տունն ու հողը պիտի ծախէր, բայց մայրս ու աղբարներս շատ աղաչեցին, շատ լացին, աղան խղճաց չծախեց. շատ լաւ մարդ է, Աստուած գործը յաջողէ: Հիմա տարուէ տարի ցորեն կուտանք պարտքի տեղ, տոկոսի տեղ ալ աղային ծառայութիւն կ'ընենք. ձմեռը մեծ աղբարս կուգայ կը ծառայէ մինչև ցանքի ատենը, գարնան ալ ես մինչև կալուկասի վերջանալը: Բայց անցածները մեր գեղացի Դուրսունին մանչը կալին մէջ գանակով զարկեր է աղբօրս, աղբ համար չկրցաւ գալ աս ձմեռ, ամիս մըն է պառկած է: Մեր աղան շատ քրիստոնեայ ողորմած մարդ է, շատ, շատ—կրկնեց ինկոն պարզամիտ հիացումի անկեղծ շեշտով մը—ուրիշը ըլլար, ունեցած չունեցածնիս ծախեր էր, բայց աղան չծախեց, մեղքըցաւ մեզի. Աստուած երկար կեանք տայ մեր աղային:

—Ամէն—պատասխանեցի ես, գլուխս շարժելով:

—Ափսոս որ աս տարի գիւղ չկրցայ երթալ—աւելցուց Ղուկկիանոսը—ձմեռները գեղին ժամը տիրացութիւն կ'ընեմ:

Արդէն առաջին հարցումիս պատասխանէն հասկցած էի որ դիմացինս հասարակ գիւղացի մը չէր, քանի որ իր անունին ստուգաբանութեանն իսկ հմուտ էր, սակայն իր այս անմեղ փառասիրութիւնը անուշադիր չթողնելու համար, բացաղանջեցի.

—Ի՞նչ կ'ըսես, ուրեմն կարգցո՞ղ ես:

—Հրամանք ես, եօնճալուցի Համբարձում վարժապետին քով եմ կարգցեր—պատասխանեց տիրացու ինկոն, յանկարծ երկու աչքերը մէկէն բանալով և այնպիսի հպարտ ձևով մը, որ կարծես թէ աշխարհահռչակ պրօֆէսօրի մը անունը կուտար:

Նկատեցի որ Համբարձում վարժապետին աշակերտը վըտանգաւոր անորժակ մը ցոյց կուտար իր ուսանողական սիրագործութիւնները պատմելու, ուստի՝ խօսքը իմ բուն նպատա-

կիս չըջելու համար՝ անմիջապէս ոտքի ելայ, սուրճի բաժակը ափսէին մէջ գրի և հարցուցի.

— Տիրացու խնկօ, աղադ մինակ մարդ է, աս ահագին տունը ինչ կընէ:

— Ի՞նչ ընէ—սլատասխանեց խնկօն, որուն տիրացու տխուր դոսը մեծ փոխարինութիւն մը եղաւ իր ինքնակենսագրութիւնը չկարենալ շարունակելուն համար—սպապուն օջախն է, չի ուզեր ձգել:

— Եթէ չի ուզեր ձգել, գոնէ թող նորոգել տայ, աս ինչ է, աւերակ է դարձեր:

— Շատ ստակ կ'երթայ, աղա ջան, շատ ստակ, 100 տարուան տուն է:

— Հարիւր տարուան, ուրեմն կատարեալ հնութիւն է. լաւ որ ըսիր, ես հնութիւններով շատ կը հետաքրքրուիմ, երթանք մէյմը շէնքին բոլոր մասերը ցոյց տուր տեսնեմ:

— Բան չկայ տեսնելու, աղա ջան, հէջ բան չկայ,—ըսաւ խնկօն չիսթած և տան տարիքը յայտնելուն հարաշար զղջացած—աւերակ է, ամենէն նոր սենեակը աս է:

— Վնաս չունի, ես կուզեմ տեսնել:

Խնկօ տիրացուն վայրկեան մը շուար մնալէ յետոյ, յանկարծ—հիմա կուգամ—ըսաւ ու սենեակէն դուրս վազեց այնպիսի շտապով մը, որ դրան արջն սուրճի բաժակներէն մէկ քանին ափսէէն վար ցատկելով ջարդու փշուր եղան:

Ընկերներս, որ մեծ զուարճութեամբ ականջ կը դնէին մեր խօսակցութեան, այս տեսարանին առջև ընդհանուր քրքիջ մը արձակեցին, բայց—միևնոյն ժամանակ կարեկցութիւններն շարժուեցաւ, և կրկին սկսան յորդորել զիս որ հրաժարիմ անգութ զիտաւորութենէս: Իմ սիրտս ալ պակաս չէր շարժած անմեղ տիրացուն զժողովակ դերին վրայ, բայց բարկութիւնս աւելի մեծ էր:

— Դուք մի խառնուիք, քաղաքավարի տեղերնիդ նստեցէք, միայն թէ չմոռնաք դուրսի դրան վրայ հսկել:

Եւ առանց խնկօյի վերադարձին սպասելու ճամբայ ելայ... մեր ապագայ բարերարին գիւտը ընկու:

Հիւրասենեակէն դէպի տան ներքին կողմը տանող ճամբան շատ ապահով չէր երևնար: Յած, նեղ, ծուռուծուռ փողանք մը, որու ծայրը մթութեան մէջ կը կորսուէր, առիքը տեղ տեղ կախածն էր կերպով փոր տուած էր, և պատերուն վրայ կախարդական խաղերու ձևով ճիւղաւորուած ճեղքերը կարծես մօտալուտ աղէտի մը սպառնալիքը կը խմբադէին: Վարանումի մէջ էի, երբ մութին մէջ բանի մը խլրալը նշմարե-

ցի ու յանկարծ մէկը ցատկեց առջեւ... փառք Աստուծոյ, սատանայ չէր, ընդհակառակը, Սուրբ... Դունկիանոսն էր:

— Կը տեսնաս, աղաջան, պարտելու տեղ չէ, ամբողջ աւերակ է— ըսաւ, իր եկած կողմը ցոյց տալով:

— Աւելի լաւ, արդէն ես ալ աւերակներու սիրահար եմ— պատասխանեցի տիրացունին կռնակը ծեծելով:

Վտանգաւոր կիրճը անցնելով ողջ առողջ տան ներքնակողմը թափանցելէ ետքը, ալ առանց շատ վստահելու Խնկոյի կիկերոնութեանը վրայ, ձեռքովս կը բանայի հանդիպած բոլոր դռները եւ ոստիկաններուն իսկ նախանձը շարժելէք աշարջութեամբ մը կը խուզարկէի ամեն ձախուծուկ: Սենսակներէն մէկ քանիի մէջ կոտորած անպէտք կահարասիներ թափուած էին, մեծամասնութիւնը բոլորովին դատարկ էր, միակ բնակիչները սարդերն էին, որոնք պատերն ու առաստաղները անխռով ցանցած, բարդաւաճ դաղթականութիւններ հիմնած էին: Խնկոյին հարցուցի թէ աղան ի՞նչ վարձ կ'առնէր ասոնցմէ, բայց որոշ տեղեկութիւն մը չկրցաւ տալ: Վերջապէս հասանք պզտիկ սենեակ մը, զոր միւսներու հետ համեմատելով բաւական չքեղ կահաւորուած կարելի էր համարել:

Յատակը հասարակ խտիրով մը ծածկուած, մէկ անկիւնը կապերտի մը վրայ անկողին մը փռուած էր, քովը պզտիկ աղտոտ սնտուկ մը, որու վրայ աշտանակ մը եւ կաշեկազմ հին նարեկ մը դրուած էին: Դիմացի անկիւնը փայտէ կոպտ նըստարան մը եւ պատերէն մէկուն վրայ ալ պահարանի մը դռնակը կ'երևնար:

— Աղային սենեակն է— ըսաւ Խնկոն եւ անկողնի սնարին վերեւ կախուած պատկեր մը վար առնելով, թեովը վրայի փռլին սրբեց ու ձեռքս տուաւ: Փայտէ չրջանակի մէջ անցուած, հին, դեղնած լուսանկար մըն էր, վրայի պզտոր աղակիին տակէն հազիւ կը նշմարուէին խռոր տղամարդ մը եւ կարճահասակ կին մը, երկուքն ալ տեղական տարազով, փայտէ արձաններու պէս քովքովի կանգնած:

— Ո՞վ են ասոնք, տիրացուն:

— Մեր աղային հայրն ու մայրը— պատասխանեց տիրացուն երկիւղածութեամբ:

Ուրիշ առթիւ անշուշտ աւելի ուշադրութեամբ կը զիտէի լուրնց Մեքքոնին այդ զոյգ հեղինակները, սակայն հիման մեր վնդրածը իրենց գլուխ-գործոցն էր, ուստի չուտ մը Խնկոյին վերագարծուցի լուսանկարը— Աստուած հոգինին լուսաւորէ— մրմնջելով եւ սկսայ սենեակը աչքէ անցնել: Անկողինը պարաս էր, իսկ անդուկին կամ պատի պզտիկ պահարանին մէջ հաւքե-

իր բան չէր փնդրած: Կարծես արդէն սկսած էի հաւատալ, որ իսկապէս աղան տունը չէր, երբ ննջասենեակին դիմացը փոքրիկ դուռ մը նշմարելով, քայլերս հոն ուղղեցի բնազդաբար: Խնկօն, որ մինչև այդ ատեն համակերպական հանդարտութեամբ մը կրնկերանար ինծի, երբեմն առաջ անցնելով, երբեմն, ետ մնալով քայլերուս այս վերջին ուղղութիւնը նկատելուն կարծես խեղճը զլխէն թռաւ: Յանկարծ մէկ ոտտուժով առջևս անցաւ, երեսը ինծի դարձնելով թեկը պարզեց և ողորմուկ ձայնով մը ճչեց:

— Հոգ բան չկայ, աղա ջան, հոգ բան չկայ... իրք է... բան է.....

Այս չփոթութիւնը տարտամ նախազգացումս որոշ կասկածի փոխեց, և քայլերս աւելի արագեցի. իսկ Խնկօն առանց զիբբը փոխելու ետեւ կ'երթար, մինչև որ դուռը հասանք... Ընդհատ, խղզուկ շնչառութեան մը նմանող մշմշոյ մը կը լսուէր ներսէն: Արդէն ձեռքս երկնցուցած էի, երբ տիրացուն կոնակը դրան տուաւ, թեկը ինծի ցցեց, մէկ ոտքը վեր վերցուց և յուսահատ աղաղակ մը արձակեց... վայրկեան մը կարծես լեզուն կապուեցաւ, բայց անմիջապէս գերագոյն ճիւղ մը ընելով կրցաւ շարունակել:

— Հոս բան չկայ, հոս... չէ, Աստուած վկայ բան չկայ...

Տարակոյս չկար, գտած էի. բայց այդ պահուն հաւատարիմ ծառան կէս սպառնական, կէս պաղատական՝ այնպիսի սրտուռուչ զիրք մը առած էր, որ անմիջապէս զգացի թէ իր զիակին վրայ կ'ոխելով միայն կարելի պիտի ըլլար խորհրդաւոր դոնէն ներս անցնել: Ձեռքս քաշեցի ու ետ դարձայ, մանաւանդ որ անպիտանը այն տեսակ հաստատութիւն մը ապաստանած էր, ... որու անբռնարարելիութիւնը միջազգային օրէնքով նուիրագործուած է:

Երբ կրկին հիւրասենեակը մտայ, կարօտելոց նպաստամատոյց յանձնաժողովին անդամները ծիծաղելով տեղերնէն ցատկեցին:

— Հա, ինչ եղաւ:

— Ոչինչ, ելէք երթանք:

Խոժոռ գէպքով տրուած այս լակոնական պատասխանին վրայ զարմացած իրարու երես նայեցան, և անձայն վար իջանք: Խնկօն ուղտի քայլերով վազեց դուռը բացաւ. գէպքը իր նախկին անուշութիւնը առած էր վերստին, միայն թէ աչքերը հիմա աւելի ստէպ կը փոխէին իրենց հերթը, և ժպիտ մը վեր քաշած էր բերնին մէկ անկիւնը:

— Տիրացու, ինձի նայէ՛—ըսի դուրս ելնելու միջոցին—երբ

աղագ տուն գայ, մեր կողմէն յատուկ բարե ըրէ և ըսէ որ մեզի սպասէ, ժամ մը ետքը նորէն պիտի գանք:—Բայց յանկարծ միտքս ինկաւ սուրճի բաժակներուն մեծ աղէտը, որու պատճառը ես եղած էի, և որու երեսէն խեղճ տիրացուն ծառայութիւնը կրնար տարի մըն ալ երկարիլ, ուստի իսկոյն երկու հատ հինգ զրուշնոյ հանելով զրպանէս՝ աւելցուցի—*ան աս և սուրճի կոտրած բաժակներուն տեղ նորերը գնէ, որ աղագ չը բարկանայ վրագ:*

Տիրացուն սկիզբը մերժելու շարժում մը ըրաւ, բայց շուտ մը առաւ զրամբ և շնորհակալ բարեով մը պատասխանեց.

—Գլխուս վրայ, ազնւ ջան:

Արդէն ճաշի ժամանակ էր: Փողոցին մէջ ընկերներուս հետախուզութեանս արդիւնքը հաղորդելէ յետոյ՝ ըսի.

—Դուք գնացէք ճաշեցէք, միայն հանգանակութեան տոմարը ինձի տուէք:

—Ի՞նչ պիտի ընեմ—հարցուցին ապշած:

—Ի՞նչ պիտի ընեմ, փողոցին մէջ պիտի սպասեմ մինչև խայտառակին օձիքը ձեռք անցնեմ:

—Հապա եթէ տունէն դուրս չելնէ:

—Շան պէս կ'ելնէ. չը լսեցէք ինչ պատուիրեցի սպասաւորին, զիտմամբ ըսի ժամ մը յետոյ նորէն պիտի գանք, որ վախէն տունէն դուրս փախչի:

Այս անգամ առարկութիւն չըրին, տոմարը յանձնեցին ու գնացին, կէսօրէն ետքը հանգանակութիւնը շարունակելու համար առաջնորդարան ժամադրութիւն տալով:

Ի.

Տունէն քիչ մը հեռու, դիմացի կողմը գտնուող պղտիկ փողոցի մը անկիւնը դարանակալ կըսպասէի, հանգանակութեան տոմարը ձեռքս, աչքս շեշտակի դրան վրայ սևեռած: Ծիւղդ այն որսորդին պէս, որու հալածած ազուէսը՝ բռնուելու վրայ՝ յանկարծ անմատչելի ծակ մը կը փախչի ու ինք՝ հրացանը ձեռքը՝ ծակին առջև կը յամառի կատաղած:

Խուլ զայրոյթ մը ջիղերս կը կրծէր: Որբանոց-արհեստանոցի սպանիական գլեհակը՝ շինուելուն պէս ալ վայրկեանական խորտակումով մը՝ վար իջած էր, բայց յոյսս դեռ ոչ բոլորովին փարատած: Անտրամաբանական, անարդարանալի կոյր հաւատք մը դեռ կը շարունակէր այն ակընկալութեան տակ պահել միտքս թէ՛ երբ այդ մարդուն հետ երես երեսի դամ, խօսիմ, նկարա-

զըրեմ, բացատրեմ, պիտի կրնամ համոզել զինք և գէթ նշանակելի դուժար մը փրցնել: Մաքիս մէջ անդամ մըն ալ սկսայ վերաբաղել այն ճառը, զոր յատկապէս այս դիմումին համար պատրաստած և արդէն քանի մը անգամ մշակած էի: Այս անգամ բորբոքուած տրամադրութիւնս ամբողջական վերաբարձրում մը տուն տուաւ, մեղմ, թոյլ մասերը կռեց, պրկեց և տեղ տեղ այնպիսի սրտաշարժ դիմառնութիւններ աւելցուց սրտալիտոր զոհերու և տառապող թշուառներու բերնէն, որ ողորու-թեանս մէջ՝ իբր թէ արդէն մարդուն աջեր ըլլայի՝ լսելի ձայնով արտասանել սկսայ, բարեբաղդաբար փողոցին մէջ անցու-դարձ չը կար, թէ չէ...

Բայց անս դուռը բացուեցաւ... Ինք է: Հնարքս իր նպատակին հասած էր, ժամացոյցս նայեցայ, քսան բոպէէն աւելի չէի սպասած: Կամացուկ մը գլուխը դուրս հանելով՝ գողի պէս՝ փողոցին երկու կողմը լրտեսելէ ետքը, դուռը քաշեց և հապճեպ քայլերով՝ ըստ իր սովորութեան՝ պատի տակէն թաւալիլ սկսաւ: Իմ կողմս կուգար: Անմիջապէս թաքստոցէս դուրս ցատկեցի և հանդարտօրէն՝ կարծես զինք նշմարած չըլլայի՝ առջևը եկայ:

Ձիս տեսնելուն պէս յանկարծ ցնցուեցաւ, ետ ու առաջ քանի մը շփոթ շարժումներ ըրաւ, բայց շուտ մը ինքզինք ժողվեց և խորին մեծարանքով մը բարեկց գիտ:

— Բարեւ, Մեղքոն աղա, քիչ մը առաջ նպաստամտոյց յանձնաժողովի միւս քնիկներնրուս հետ Ձեզի եկած էինք, սակայն դժբաղդաբար պատիւ չունեցանք Ձեզ տեսնելու:

— Այո—պատասխանեց Մեղքոն աղան, ձեռքերը շփելով և աչքերը գետին խոնարհած—քիչ մը գործ ունէի, դուք նոր գացեր էիք, ես տուն եկայ. մանչը լուր տուաւ:

— Կը ցաւիմ որ քիչ մըն ալ չենք սպասած. հիմա կրնանք պղտիկ տեսակցութիւն մը ունենալ, չատ չի տներ, քանի մը բոպէի գործ է:

— Կ'աղաչեմ, հրամեցէք:

Գրպանէն բանալի մը հանելով՝ դուռը բացաւ, և միասին տուն մտանք:

Մեզի ծանօթ հիւրասենեակին մէջ զիս բաղմոցին վրայ հիւրասիրելէ և սիգարէտ մը հրամցնելէ ետքը, տանտէրը Խընկոյին ձայն տուաւ, որ սուրճ բերէ: Սուրճի անուշը լսելուն պէս ստամոքսս գող եկաւ, և անմիջապէս խնդրեցի որ աւելորդ նեղութիւն չկրեն, պատրուակելով թէ արդէն քիչ մը առաջ խմած էինք, և թէ բժշկական պատուէր ունէի սուրճ չատ չգործածելու:

Մեղքոն աղան ալ առանց այդ խնդրին վրայ, ծանրանալով՝

աթոռ մը անհելով սեղանին ծայրը նստաւ, և ես կրցայ անմիջապէս գործի սկսիլ:

Զգացումիս ու պերճախօսութեանս ամբողջ թափովը յիշեցուցի այն սոսկալի հարուածը, որ մեր գլխուն իջած էր, նրկարագրեցի անոր ամբողջ անոնի հետեանքը. քանի մը օրուան մէջ սերունդներու աշխատութեան արդիւնքը ոչնչացած, բազմաթիւ չէն գիւղեր մսխրակոյտերու վերածուած, բխրաւոր ժիր ու կտրիճ դատկաններ անվաստակ ու հացի կարօտ, հազարաւոր այրիացած մայրեր ու որբացած մանուկներ անոք անօգնական: Բացատրեցի մարդու և հայու՝ մեր նուիրական պարտքը շուտափոյթ օգնութեան ձեռք կարկառելու այս թշուառներուն, մանաւանդ այն փոքրիկ անմեղ, դժբաղդ հրեշտակներուն, որոնք գիշերները զիրար գրկած՝ սալալատակներուն վրայ կը պառկէին, իրենց մայրերու ուրուականներուն հետ զառանցելով և ցերեկը փողոցի շուններուն հետ կը մրցէին անունդի թափթրփուքներու համար: Ծանրացալ կրկնակի պարտականութեան վրայ այն բաղդաւորներուն, որոնք անձնապէս զերծ մնացած էին հարուածէն, որոնք զեռ առատ միջոցներ ունէին ապրելու, վայելելու և պէտք է որ ուրիշներն ալ գէթ սովէն փրկէին: Ենչոցի մասնաւորապէս այն մեծ դերը, զոր ինք առանձնապէս կրնար այս պահուս կատարել խոշոր նպաստով մը թէ՛ այս աշխարհի վրայ անթառամ յիշատակ և թէ՛ հանդերձեալին մէջ յաւիտենական երջանկութիւն ապահովելով: Յոյց տուի թէ ինչ անբաւելի մեղք, ինչ սարսափելի ոճրագործութիւն պիտի ըլլար անտարբերութիւնը այս միջոցին, երբ մինչև իսկ աննշան զոհողութիւններով մարդկային կեանքեր կարելի է փրկել ամեն վայրկեան: Եւ վերջապէս բարոյական այս բոլոր նկատումները մէկգի թողնելով, խնդիրը զուտ նիւթական չահու տեսակէտով քննեցի: Զէ որ աշխարհը անցաւոր էր, իսկ ինք անդաւակ ու անժառանգ, մինչև հիմա ո՞վ կրցած էր հոս գիղած հարստութեանէն հետք բան մը տանիլ անգի աշխարհը գերեզմանի գետնուղիով: Բոխապրութեան միակ և չափազանց չահաւոր միջոցը կը մնար դարձեալ բարեգործութիւնը, որ բիւրապատիկ տոկոսով վճարելի փոխանակագիրներ կուտար երկնային դրամատան վրայ:

Սոսա՞ծ միջոցիս Լոււնց Մեքլոնին գէմբը կը դիտէի ուշադիր, խօսքերուս տպաւորութիւնը նախագուշակելու համար: Զեռքերը կուրծքին կապած, զլուխը կախ, կարծես աւետարանի տակ բռնած ըլլար՝ անշարժ նստած էր, լուռ աղօթողի մը խոփմունքով: Երբ խօսքս աւարակցի, ոտքի ելայ և հանդանակութեան տոմարը բանալով՝ սեղանին վրայ՝ առջևը դրի:

—Աստուած Ինք ողորմի, մարդոց ողորմութենէն ինչ կ'եղնէ:

Այս միմունջը միայն կրցայ լսել ընդհանր: Առանց երեսն նայելու, մեծ վերարկուն մէկ կոճակը քակեց, տակէն արոյրէ դիվիթ-դալէմ*) մը դուրս ելաւ, գրչամանէն գրիչ մը հանեց, դիվիթ-դալէմը սեղանին վրայ դրաւ, թանաքամանին ընթանը բացաւ, գրիչը քանի մը անգամ թաթխելով լաւ մը տոգորեց և վերջապէս տոմարը առջևը քաշելով, զեղադրութեան վարժութիւն ընող աշակերտի մը խնամքով սկսաւ գրել:

Այս սովորական, աննշան մանրամասնութիւնները այդ պահուն այնպիսի խորհրդաւորութիւն մը առած էին աչքիս առջև, որ կարծես ճակատագիրս դուշակող վճուկի մը արարողութիւնները ըլլային: Իսկ երբ գրիչը շարժիլ սկսաւ, ուժգին տըրտիւմ մը առաւ սիրտս, շունչս բռնուեցաւ և ականջներս գլրչածայրի ճզոցին լարուած՝ կարծես ճիգ կը թափէին աչքերէս առաջ դուշակելու անոր աւրուած կտուցէն դժուարութեամբ ծորող՝ հազարաւոր թշուառներու համար գրելիք ճակատագրական՝ թւանշանները: Ու ճզոցը զադրելուն պէս տոմարին վրայ յարձակեցայ:

...Մէյմը տոմարին կը նայիմ, մէյմը գրողին երեսը... գլուխըս սկսաւ պտոյտ դալ, աչքերուս վրայ մթութիւն մը իջաւ, դիւահարի պէս պատուհանին առջև վազեցի, տոմարը լոյսին բռնելու... չէ, աչքերս չէին խաբեր զիս, մազաղաթային նօտրաւորով մը գրոյմուած էր՝

—Հոգոս համար մէկ արծաթ մէճիտ:

ԱՌԱՆՁԱՐ

15 փետրուարի 1963 թ.

*) Դիվիթ-դալէմ=մասնաւորապէս դօտիկ մէջ կրկնու համար մետաղէ շինուած, երկար փողով թանաքաման-գրչաման մը:

աթոռ մը առնելով սեղանին ծայրը նստաւ, և ես կրցայ անմիջապէս գործի սկսիլ:

Չգաղտնիս ու պերճախօսութեանս ամբողջ թափովը յիշեցուցի այն սոսկալի հարուածը, որ մեր գլխուն իջած էր, նրկարագրեցի անոր ամբողջ ահուկի հետեանքը. քանի մը օրուան մէջ սերունդներու աշխատութեան արդիւնքը ոչնչացած, բազմաթիւ չէն գիւղեր մոխրակոյտերու վերածուած, բնութան դիմաց իր ու կտրիճ գաղաններ անվաստակ ու հացի կարօտ, հազարաւոր այրիացած մայրեր ու որբացած մանուկներ անոր անօգնական: Բացառեցի մարդու և հայու՝ մեր նուիրական պարտքը չուտախալթ օգնութեան ձեռք կարկառելու այս թշուառներուն, մանաւանդ այն փոքրիկ անմեղ, դժբաղդ հրեշտակներուն, որոնք գիշերները զիրար գրկած՝ սալաշատակներուն վրայ կը պառկէին, իրենց մայրերու ուրուականներուն հետ զառանցելով և ցերեկը փողոցի շուններուն հետ կը մրցէին անունդի թափթըփուքներու համար: Մանրացայ կրկնակի պարտականութեան վրայ այն բազդաւորներուն, որոնք անձնապէս զերծ մնացած էին հարուածէն, որոնք դեռ առատ միջոցներ ունէին ապրելու, վայելելու և պէտք է որ ուրիշներն ալ գէթ սովէն փրկէին: Շնչոնցի մասնաւորապէս այն մեծ դերը, զոր ինք առանձնապէս կրնար այս պահուս կատարել խոշոր նպատակով մը թէ՛ այս աշխարհի վրայ անթառամ յիշատակ և թէ՛ հանդերձեալին մէջ յաւիտենական երջանկութիւն ապահովելով: Յոյց տուի թէ ինչ անքաւելի մեղք, ինչ սարսափելի ոճրագործութիւն պիտի ըլլար անտարբերութիւնը այս միջոցին, երբ մինչև իսկ աննշան զոհողութիւններով մարդկային կեանքեր կարելի է փրկել ամեն վայրկեան: Եւ վերջապէս բարոյական այս բոլոր նկատումները մէկգի թողնելով, խնդիրը դուռ նիւթական չահու անօրէնքով քննեցի: Չէ որ աշխարհը անցաւոր էր, իսկ ինք անդաւակ ու անժառանգ. մինչև հիմա ո՛վ կրցած էր հոս գիզած հարստութեանէն հետը բան մը տանիլ անդի աշխարհը գերեզմանի գետնուղիով. փոխադրութեան միակ և չափազանց չաճաւոր միջոցը կը մնար դարձեալ բարեգործութիւնը, որ բնութագրի տոկոսով վճարելի փոխանակագիրներ կուտար երկնային դրամատան վրայ:

Սոսա՞ծ միջոցիս Լուլոնց Մեկրոնին գէմքը կը դիտէի ուշադիր, խօսքերուս տալաւորութիւնը նախագուշակելու համար: Ձեռքերը կուրծքին կապած, գլուխը կախ, կարծես աւետարանի տակ բռնած ըլլար՝ անշարժ նստած էր, լուռ աղօթողի մը խոլմունքով: Երբ խօսքս աւարտեցի, ոտքի ելայ և հանդանակութեան տոմարը բանալով՝ սեղանին վրայ՝ առջևը դրի:

—Աստուած Ինք ողորմի, մարդոց ողորմութենէն ինչ կ'ելնէ:

Այս միմունջը միայն կրցայ լսել բերնէն: Առանց երեսս նայելու, մեծ վերարկուին մէկ կոճակը քակեց, տակէն արոյրէ ղիվիթ-ղալէմ^{*)} մը դուրս ելաւ, գրչամանէն գրիչ մը հանեց, ղիվիթ-ղալէմը սեղանին վրայ դրաւ, թանաքամանին բերանը բացաւ, գրիչը քանի մը անգամ թաթխելով լաւ մը սողորեց և վերջապէս տոմարը առջեր քաշելով, գեղազրութեան վարժութիւն ընող աշակերտի մը խնամքով սկսաւ գրել:

Այս սովորական, աննշան մանրամասնութիւնները այդ պահուն այնպիսի խորհրդաւորութիւն մը առած էին աչքիս առջև, որ կարծես ճակատագիրս գուշակող վիտէի մը արարողութիւնները ըլլային: Իսկ երբ գրիչը շարժիլ սկսաւ, ուժգին տրտիւում մը առաւ սիրտս, չունչս բռնուեցաւ և ականջներս գրչաձայրի ճղողին լարուած՝ կարծես ճիգ կը թափէին աչքերէս առաջ գուշակելու անոր աւրուած կտուցէն դժուարութեամբ ծորող՝ հաղարարութեան համար գրելիք ճակատագրական թւանշանները: Ու ճգոցը դադրելուն պէս տոմարին վրայ յարձակեցայ:

...Մէյմը տոմարին կը նայիմ, մէյմը գրողին երեսը... գլուխըս սկսաւ պտոյտ դալ, աչքերուս վրայ մթութիւն մը իջաւ, դիւահարի պէս պատուհանին առջև վազեցի, տոմարը լոյսին բռնելու... չէ, աչքերս չէին խաբեր դիւ, մազաղաթային նօտրա-գըրով մը դրոշմուած էր՝

—Հոգուս համար մէկ արծաթ մէճիտ:

ԱՌԱՆՁԱՐ

15 փետրուարի 1963 թ.

^{*)} Ղիվիթ-ղալէմ=մասնաւորապէս գօտիի մէջ կրկնու համար մետաղէ շինուած, երկտր փողով թանաքաման-գրչաման մը: